

7. Овдієнк Л. Н. Освіта як простір соціалізації особистості : монографія. *Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології*. Київ: Міленіум. 2014. 120 с.

8. Приймає Н. Розвиток і формування особистості засобами літературного виховання. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 2. С. 121–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_2_16 (дата звернення 18.11.2023)

9. Рашидова С. С. Художня література як мистецтво виховання і формування людини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 1. С. 145–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtr_2016_1_18 (дата звернення 18.11.2023)

10. Скорик Т. В. Соціалізація особистості засобами музичного мистецтва. *Сталий розвиток у соціальному вимірі : глобальним проблемам – локальні рішення* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., (Чернігів, 2 листоп. 2011 р.) за ред. С. М. Шкарлета, Н. А. Ємець, Л. М. Завацької, І. І. Кичко, Н. І. Кривоконь, Т. І. Сили. Чернігів : ЧДТУ, 2012. С. 28–32.

11. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. пер. з англ. Олени Замойської. 3-тє вид. *Харків : Клуб сімейн. дозвілля*. 2019. 160 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-70>

ТЕМА ДИТИНСТВА В МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Богоєва Т. П.

аспірантка І курсу

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Татарнікова А. А.

доктор мистецтвознавства,

доцент кафедри мистецтвознавства

та загальногуманітарних дисциплін

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Тематика дитинства впродовж останніх століть, перебуваючи в колі інтересів філософських, освітніх, культурологічних, психологічних сфер знань, залишається пластом недостатньо вивченим у музичній науці.

Дослідження історичного шляху розвитку теми дитинства від творів для дітей (дитячого виконання) до виникнення особливої царини – семантики «дитячості» [8, с. 24] формується та викристалізовується у творчості композиторів ХІХ сторіччя, охоплюючи період часу (кульмінаційний з погляду дитячої теми) в німецькій та українській музичній культурі, що визначає мету нашого дослідження.

В історичному огляді закарбування теми дитинства в музичному мистецтві можна згадати, що перше звернення композитора безпосередньо до дитячої тематики визначилося у ХVІІІ столітті в творчості Й. С. Баха, де особливої уваги заслуговує поява повчального музичного репертуару («Записна книжка А. М. Баха», «Записна книжка Вільгельма Фрідеманна Баха», «Маленькі прелюдії та фуги», «Двочастинні вигадки і тричастинні симфонії», [8, с. 26]); в творчості Муціо Клементі відомі збірки сонатин і варіацій для дітей; серед клавірних творів Карла Черні написані етюди і вправи для юнацтва; у спадщині Йозефа Гайдна, Вольфганга Амадея Моцарта, Людвіга ван Бетховена – творців класичної сонати і симфонії – є сонатини, тобто маленькі сонати, які могли виконувати діти, які згодом склали основу світового педагогічного музичного репертуару.

Але, саме в загальній панорамі романтичного музичного мистецтва першої половини ХІХ століття тема дитинства яскраво репрезентована, що зумовлено естетичними настановами цього періоду, його прагненнями до складного внутрішнього світу людини, таємниць людської душі, в яких образ дитинства став уособленням втраченої чистоти й цілісності.

Останнє безпосередньо пов'язане з жанром казки, в якому зіткнення добра і зла, приховані в ньому загальногуманістичні цінності давали можливість композиторові висловити морально-етичні аспекти. У творчості німецьких композиторів ХІХ століття виразно виражені риси лицарського начала з акцентом на героїчний подвиг і самопожертву в ім'я любові яскраво представлені в оперному опусі-казці Е. Т. А. Гофмана «Ундіна» (1816), який визначив подальший шлях розвитку романтичної німецької опери у творах К. М. Вебера («Фрейшюц», «Евріанта», «Оберон»), у ранніх операх Р. Вагнера [7, с. 43]. Паралельно з цим, дитяче начало в музичному театрі виражалося в найрізноманітніших образах: сільфи, ельфи, гноми, тролі та інші крихітні істоти з давніх-давен населяли європейський фольклор і сприймалися як маленькі люди й мали багато дитячих рис.

Світ дитинства безпосередньо підводить до творчості Р. Шумана, який створив коло дитячих образів, чітко сформулювавши й послідовно втілюючи творчу ідею закарбування в музиці відтінків психологічних станів, емоцій і почуттів дитини. «Його музика – зібрання звукових

«замальовок з натури», емоційна палітра якого надзвичайно широка: від тремтіння на навшпиньки страху, що крадеться в душу, до колективного торжества» [4, с. 78] – все це виразно відображено композитом у «Дитячих сценах».

Поряд із цим, у ХІХ столітті тема дитинства посідає одне з чільних місць у жанровій сфері німецького портретного живопису, виступаючи своєрідною сполучною ланкою між мистецтвом бідермайера і романтизму. У культурі бідермайера ця тема отримує дещо іншу інтерпретацію, про що свідчать роботи художників Ф. фон Райські, В. Вальдмюллера, Ф. Вадмана, а також графіка А. Л. Ріхтера, який оформляв свого часу нотні опуси Р. Шумана. [7, с. 26]. Діти в роботах названих авторів – це частина сім'ї, роду, що символізує їхнє зростання й оновлення. Даний мистецький напрям корелює з педагогічною думкою, що активно розвивається у ХІХ ст., в якій такі поняття як Сім'я, Дім, Виховання виходять на перший план. У цьому контексті показовим є фортепіанний цикл Р. Шумана «Альбом для юнацтва» (ор. 15, 1838 р.), який багато в чому визначений інакше: має педагогічне спрямування, призначений для естетичного виховання дітей, формування та розвитку їхніх виконавських здібностей, розширення музикального кругозору.

Творчість німецьких композиторів романтиків позначилась помітним впливом на формування української композиторської школи. Тому були й об'єктивні причини: композитори М. Лисенко, М. Калачевський, М. Христіанович вчилися у Лейпцігській консерваторії, переймали і репертуар, і художню традицію німецької культури.

Завдяки титанічній праці Д. М. Ревуцького (1881–1941) – скарбнику енциклопедичних знань, музикознавцю, перекладачеві, старшому брату великого композитора Л. М. Ревуцького – саме вокальна творчість романтиків (Ф. Шуберт, Р. Шуман, Пісні Л. ван Бетховена) стала першим репертуаром, засвоєним в українськомовному музичному просторі, а жанр, що набув поширення в Німеччині, – німецька Lied – безпосередньо стала пов'язана з українським Солоспівом, утворюючи «своєрідну жанрову пару, характерну для зазначених двох європейських етнорегіонів» [4, с. 212].

Одним із перших, був основоположник української музичної класики – Микола Віталійович Лисенко, який зауважував: «те, що сприймається у дитинстві через ігри та розваги зберігається потім у душі на все життя» [1, с. 63]. Практичною реалізацією його естетико-педагогічних поглядів був збірник танців та веснянок «Молодощі» (1875), до якого увійшли 25 дитячих ігор та 13 веснянок з фортепіанним супроводом. Крім збірок народних пісень, М. Лисенко створив і багато окремих творів для дітей. Наскрізь пронизані народнопісенними мотивами три його опери-казки на лібрето української письменниці

Дніпрової Чайки, які розраховані на виконання дітьми різного віку: «Коза-Дерева», «Пан Коцький» та «Зима і весна». Важливим є те, що вперше в історії української музики були створені дитячі опери, в котрих образи народних казок знайшли яскраве музично-сценічне втілення завдяки використанню в музичній драматургії мелодій або інтонацій українських народних пісень, танців, хороводів.

По-іншому, зворушливо, самобутньо, у соціально-психологічному контексті дитяча тематика розкривається у творчості Т. Г. Шевченка. М. Лукич зазначає, що любов і повага до дітей знайшла яскраве втілення у творчості українського письменника, де «Дитина для нього – милість божа» [2, с. 19]. Аналізуючи поезію, прозу та живопис автора саме за цією тематикою, домінують твори, які показують сирітську долю. Це, зокрема, в поезії «Думка», поемах «Катерина», «Гайдамаки», «Гризна» та ін. У прозових творах тема сирітства розкрита в повістях «Варнак», «Музикант», «Художник», «Нещасний». Із мистецької спадщини Тараса Шевченка ці мотиви є в картинах «Сирітка-хлопчик під парканом ділиться милостинею з собакою» (не збереглася), «Казахські діти-жебрачки», «Казахський хлопчик, що бавиться з кішкою», «Хлопчик-натурник».

Такі особливості українського національного характеру, образні та смислові нюанси української душі безумовно закарбовані у творчості українських композиторів. Н. Рябуха, визначаючи ментальні ознаки української природи, говорить про те, що типовим є «інтровертний тип музичної експресії, а саме: стани душі – пасивні, споглядальні образи, пейзажна, світла, пантеїстична лірика; настрої, що передбачають наявність «раціо»-компонента і проявляються через сферу роздумів у декламаційно-мовному аспекті; емотивні образи – почуття любові, співчуття, зневіри, трагічні переживання, громадянська лірика» [5, с. 167].

У своїй композиторській творчості П. П. Сокальський (композитор, теоретик, громадський діяч та публіцист) одним з перших звернувся до поезії Т. Г. Шевченка, втілюючи його вірші в музиці. Питання писемності, освіти, виховання були найважливішими для композитора та у 1864 році композитор організував в Одесі хор, до якого незабаром приєднався аматорський оркестр, яким керував І. Кузьминський (відомий у місті скрипаль і педагог). Таким чином було організовано Товариство аматорів, яке стало першим і дуже своєрідним музичним навчальним закладом в Одесі. Незабаром Товариство аматорів узялось до організації справжньої музичної школи [3].

Таким чином, епоха романтизму вперше запроваджує в мистецтво культ дитини та культ дитинства, а поява дитячих тем та образів в музичній культурі XIX ст. сприяла розробці нових засобів музичної мови, принципів формоутворення, оновленню жанрової палітри – з'явилися дитячі фортепіанні цикли й вокальні мініатюри, дитяча опера

та театральна музика та ін. Згідно з думкою О. Чорної, «дитяча музика (музика для дітей і про дітей) являє собою систему жанрів, добір яких здійснюється на конкретно-стильовому рівні, з урахуванням індивідуального стилю автора, який живе в певну епоху, і враховує національні особливості мови, керується традиціями дитячої музики як багатомовної сфери музикування, для музичного мистецтва всіх часів і народів – однієї з поконвічних тем» [9, с. 182].

Література:

1. Квітка К. Фольклорна спадщина Лисенка. Вибрані твори. Ч. 2. К. Квітка. Київ. 1986. 110 с.
2. Лукич М. Шевченкова педагогіка. *Рідна школа*. 1999. № 3.
3. П. П. Сокальський. URL: <https://lidagalchuk22.blogspot.com/2014/> (дата звернення 09.12.2023).
4. Роберт Шуман і перехрестя шляхів музики і літератури: Збірник наукових праць. Сост. Г. Ганзбург. Харків: РП – Каравела, 1997. 274 с.
5. Рябуха Н. М. Семантичні функції жанру мініатюри в музичній культурі: зб. наук. праць *Культура України*. Харків, 2002. Вип. 10. С. 163–170.
6. Спогади про Тараса Шевченка. К., 1982.
7. Татарнікова А. А. Культура бідермайера та німецький музичний театр першої половини XIX століття (на прикладі опер А. Лорцінга, Е. Гофмана, Р. Шумана): магістерська робота. Спеціальність – 26.00.01 Теорія та історія культури: Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса. 2013. 118 с.
8. Черкова Н. С. Семантика дитячості у творчості сучасних композиторів: кваліф. робота магістра. Спеціальність – 025 Музичне мистецтво: Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг. 2018. 102 с.
9. Чорна О. Система жанрів дитячої музики: «константи» та «змінні»: зб. наук. ст. Харк. нац. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки, теорії та практики освіти*; ред. Г. І. Ганзбург. Харків: Вид-во ТОВ «С. А. М.», 2013. Вип. 38. С. 179–191.